

Фицик І. Д.,
к. філос. н., доцент кафедри
соціальних і правових дисциплін,

Фицик Л. А.,
к. істор. н., доцент кафедри
всесвітньої історії та методик навчання,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ ПОЛЬСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ПІД ВПЛИВОМ ТРЬОХ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Особливості розвитку філософського процесу у Польщі кінця 18 – першої половини 19 ст. були зумовлені, з одного боку, тенденціями розвитку західноєвропейської філософії, особливо німецької, з іншого, – гігантськими процесами трансформації політичної карти Європи.

«XVIII століття – справді трагічний період історії Речі Посполитої. Від початку Північної війни і далі вона переживала послідовні акти драми: марші іноземних військ, розпад політичної системи, внутрішні конфлікти, які дуже часто підігривали та використовували іноземні держави, трагічну Барську конфедерацію, зраду та нарешті – три розділи та знищення незалежної держави» [1, с. 9].

Водночас поширення в польському суспільстві ідей свободи Великої французької революції призвело до бажання політичної еліти реформувати Річ Посполиту, квінтесенцією чого було прийняття Конституції 3 травня 1791 року та зростання популярності у суспільстві інтелектуалів ідей європейського романтизму. Спочатку філософія романтизму надихалася ідеями німецької філософії, але з тридцятих років XIX століття намагалася все більше підкреслювати свою оригінальність.

Особливо значущими для особливостей філософського процесу в Польщі стали криваві події повстання 1831 року проти російського самодержавства, репресії царату в освітній політиці, що проявилися у закритті Віленського та Варшавського університетів, Кременецького ліцею та низки інших освітніх

установ на території Правобережної України та відкритті у 1834 році університету Святого Володимира у Києві, який замислювався російським урядом як оплот царату.

«Костели, перетворені на Синагогу царизму, школа, отуплена державною мовою та системою освіти, сім'я, змучена шпигунством, право, написане у світлі московського безправ'я, що має назву Звід, кілька десятків тисяч сімей, загнаних у московську пустелю, мільйони людей у Сибіру батоном, Сибіром, катівнями зректися союзу і прийняти казенну віру, всілякі засоби спотворення звичаїв і духу застосовувалися усім польських землях...» [2, с. 107].

Як зазначає Мар'ян Масоніус, – «найкращі розумові та моральні сили польського народу змушені були емігрувати; питання про причини втрати політичної незалежності та про способи звільнення, про історичну роль Польщі та про місце, яке міг би зайняти польський народ серед інших європейських народів, «стали центром і фокусом усіх устремлінь та помислів найкращих польських людей» [3, с. 768].

З тридцятих років ХІХ століття польська філософія, потрапивши в жорна історії, прагнула виробити «оригінальний почерк», особливо в протистоянні з російською філософською традицією, спираючись на свою багатовікову безперервність викладання цієї дисципліни [4, с. 9] (з моменту заснування в 1364 Краківської академії – прим. автора) і намагаючись підкреслити свою перевагу над російською філософією. «Влучне зауваження Гегеля у тому, що сова Мінерви не вилітає, доки наступлять вечірні сутінки, належить і розвитку російської думки. Російська філософія почала розвиватися лише у 19 столітті, коли російська держава вже мала тисячолітню історію [5, с. 20]. (Хоча теза М. О. Лосського про тисячоліття саме російської, а не руської держави необхідно ставити під сумнів – прим. автора).

Природним виглядає те, що через такі історичні обставини польська філософія стала стрімко набувати месіанських рис: приписуючи польському народу особливу історичну місію втілення вічних ідей свободи, добра, істини та справедливості, що хвилювали і хвилюють людство в минулому та сьогодні.

У період соціальної трансформації суспільства візіонерська місія інтелігенції особливо актуалізується. Радикальні зміни укладу життя соціальної спільноти штовхають колективну свідомість до зберігання національної системи смисложиттєвих цінностей. Призначення інтелігенції як соціального феномену полягає у зберіганні, формулюванні, та транслюванні прийдешнім поколінням комплексу національних цінностей та традицій.

Характерними ознаками інтелігенції, що мають виокремлювати її в суспільстві від інших соціальних груп повинні бути дотримання високоморальних цінностей, усвідомлена, креативна діяльність, спрямована на загальнонаціональне благополуччя, першозначимість інтелектуального способу життя та здатність критично осмислювати оточуючу дійсність. Месіанізм інтелігенції полягає у безкорисливому та жертвовному трансферуванні суспільних духовно-культурних цінностей від покоління до покоління заради забезпечення тяглості національного буття.

Побутуюче розуміння месіанізму найчастіше пов'язане з творінням Царства Божого у земному житті (хіліазм або міленаризм), тобто. Згідно цієї традиції обрана провидінням особистість, народ, соціальна спільнота, держава реалізує покликання Божого посланця, що прагнучи в плині історичних подій звершити акт справедливості та впорядкованості, тим самим убезпечує людство від імовірних небезпек у майбутньому. Припускаючи можливість еволюційних процесів у зміні духовно-моральних пріоритетів у ціннісній ієрархії особистості, месіанізм разом з тим констатує, що національна свідомість та самоідентифікація спонукають до консервації, акумулювання, збільшення кількості певних фрагментів системи, передачі елементів культури від покоління до покоління на макрорівні [6, с. 176].

Таким чином поєднання загальнонаціональних ціннісних парадигм з усвідомленою громадянською відповідальністю індивіда створює можливості для інфінітивного існування державного інституту та національної спільноти. Перебуваючи в еміграції після втрати державності Польщею (переважно у Німеччині та Франції) Ю. Гоене-Вронський, З. Красинський, А. Міцкевич,

Ю. Словацький, А. Тов'янський, Б. Трентовський розробили та презентували національне філософське трактування месіанізму [7, с. 7].

Сформований на визнанні первинності духовної сутності світу, а матеріального як вторинного творіння духовного єства, польський месіанізм сприймався здебільшого через призму сакральності, визнавав надчуттєвість, понадемпіричність польської спільноти та візонував проєкцію духовного спасіння людства.

Після третього поділу Польщі у 1795 році, втративши державу, поляки почали створювати нову версію месіанства, ідеалістичною інтерпретацією якого став романтизм. Якщо в так званому старо-польському месіанстві йшлося про роль польської держави в Європі, то в романтичному, – про роль польського народу, який Богом обраний та покликаний опікуватися християнством. У польсько-центричній концепції була закладена місія слов'янського месіанства, стрижнем якої стала ідея воскресіння («*zmartwychwstania*») польської держави, під проводом якої слов'янські народи, ще мало цивілізовані, під проводом поляків, ставатимуть щоразу більш гідними входження до спільної федерації [8, с. 146].

Як зазначає З. Лемпіцький, «ідея відродження (мілінаристична ідея «нового неба і нової землі» в романтичному контексті) очевидно, ніде, крім як Польщі, не пустила такого глибокого коріння» [9, с. 181].

Список використаних джерел:

1. Баттервік Р. Конституція 3 травня (1791). Музей історії Польщі. Варшава, 2021. 216 с.
2. Фицик І. Д. Ментальні орієнтири правобережної шляхти у полемічному щоденнику Аполло Коженьовського «Польща і Москва». *Гілея. Спецвипуск. Історичні науки*. 2018. С. 104–109.
3. Массониус М. Философия у поляков Ибервег-Гейнце. История новой философии в сжатом очерке. Санкт-Петербург, 1899.
4. Skoczynski. J Wolenski. Historia filozofii polskiej. Krarow, 2010.